

Quo vadis Lia Rumantscha?

DA MARTIN CABALZAR/FMR

■ **La Confederaziun ha mess en consultaziun in nov messadi da cultura, il chantun Grischun ha elavurà in nov concept da cultura e la Lia Rumantscha metta en consultaziun ina nova strategia. En quest connex ha la FMR intervistà il parsura Johannes Flury ed il secretari general Martin Gabriel.**

Dacurt ha il Cussegl grond decidì da crear in post da coordinaziun per dumondas da la trilinguitad entaifer l'administraziun chantunala. Tge importanza dat la Lia Rumantscha (LR) a quest post e tgenina è sia incumbensa principala?

Martin Gabriel: La LR è s'engaschada fermamain per ch'il Cussegl grond dettia ina gronda prioritad al post da coordinaziun per l'administraziun plurilingua en il rom dal program da la regenza per ils onns 2021–2024, approvà il favur da quest onn. Per cuntanscher questa finamira avain nus collavurà intensivamain cun la Pro Grigioni Italiano sco era cun la Gruppa rumantscha dal Cussegl grond e la deputaziun dal Grischun talian en il Cussegl grond. Il post da coordinaziun è da muntada centrala per la surveglianza da la Lescha da linguas dal chantun Grischun e la finala per la posiziun futura dal rumantsch e dal talian en noss chantun. Dal rest è quest post in postulat impurtant en il rapport dal Center per democrazia ad Aarau, realisà per incumbensa da l'Uffizi federal da cultura.

Rinforzar la trilinguitad

Il post ha l'incumbensa da rinforzar la trilinguitad entaifer l'administraziun chantunala. La LR s'engascha per ch'il post survegna bleras cumpetenzas per survegliar la Lescha da linguas sin tut ils stgalims dal maun public: chantun, vischnancas, regiuns ed autras corporaziuns da dretg public. Il post duai collavurar stretgamain cun ils uffizis chantunals e las organisaziuns da lingua. Tenor nus èsi fitg impurtant ch'il post possia agir a moda independenta. Perquai èsi necessari ch'el vegnia domicilià en ina ferma posiziun entaifer l'ierarchia da l'administraziun chantunala, per exempel en la chanzlia chantunala.

La nova missiva da cultura da la Confederaziun prevesa in augment da 400 000 francs a favur dal rumantsch. Tanscha quai u n'è quai betg plitost in fav en in lai?

In fav en in lai?

Martin Gabriel: Gea e na. In desiderat impurtant vegn adempli, numnadamain ina contribuziun annuala da 300 000 francs per la nova Fundaziun Medias Rumantschas (FMR). La LR ha investì ils davos trais onns bier temp e daners a favur da quest project. Nus essan satisfatgs ed engraziavels ch'i reusseschia uschia da segirar la finanziaziun da la FMR che presta in servetsch impurtant per las medias rumantschas. Ma en vista a las incumbensas che la LR ha d'ademplier ils proxims onns cun crear structures da scolaziun e furmaziun ordaifer il territori rumantsch tradiziunal na tanscha la summa betg. Cun 100 000 francs per mesiras en la diaspora èsi sulettamain pussaivel da sustegnair intgins projects da pilot. La summa na tanscha en mintga cas betg.

Il secretari general Martin Gabriel da la Lia Rumantscha (a san.) ed il parsura Johannes Flury (a dretga) han dà pled e fatg a la FMR davart la nova strategia da la LR.

MAD

Johannes Flury: Ma quai n'è betg mo ina chaussa da la Confederaziun, er il chantun è dumandà sch'el vul esser e restar in chantun triling. Cler, el sa concentrescha sin il territori chantunala, ma là datti era novas incumbensas, gist a favur da las Rumantschas e dals Rumantschs che vivan ordaifer las valladas rumantschas.

La LR ha tramess dacurt en consultaziun il sboz per ina nova strategia. Quas èn – ditg curtamain – ils novs accents da questa strategia?

Cuminanza – promoziun – interess

Johannes Flury: La LR s'occupa da las sfidas actualas en il champ da tensiun tranter ils basegns dal territori linguistic tradiziunal e da la diaspora, dal svilup demografic, dal svilup digital e da la furmaziun sin tut ils stgalims da scola inclus il stgalim prescolar. Sin basa da questas sfidas avain nus identifitgà ils accents strategics «cuminanza», «promoziun» ed «interess». Quests accents vegnan concretisads cun finamiras e mesiras en la strategia preschenta. Ils accents èn il resultat d'insaquants facis dal giubileum da 100 onns LR e dal rapport 2019 elavurà dal Center per democrazia ad Aarau per incumbensa da l'Uffizi federal da cultura. Il sboz da la strategia è publitgà sin la pagina d'interet da la LR.

Han mo las uniuns affiliadas da la LR la pussaivladad da prender posiziun en il rom da la consultaziun u è quella averta per tut las Rumantschas ed ils Rumantschs?

Consultaziun mo sur las uniuns affiliadas

Johannes Flury: Jau sun segir che mintga Rumantscha e mintga Rumantsch ha ina colliaziun cun ina da las uniuns affiliadas. Igl è damai pussaivel era per singuls da sa participar via las uniuns. La LR è in'organisaziun da tetg che n'enconuscha betg ina commem-

branza individuala. Ma nus ans legrain sche persunas singulas inolteschan lur ideas ad ina da las uniuns.

Per la Pro Svizra Rumantscha duai questa strategia «betg daventar in tigher da palpieri, mabain in plan strategic cun projects substanzius e curaschus ch'han il sustegn d'uschè bleras Rumantschas e d'uschè blers Rumantschs sco pussaivel». Ademplescha Voss palpieri questas aspectativas?

Martin Gabriel: Tenor mai en mintga cas. La Pro Svizra Rumantscha è stada involvida en la fasa decisiva da l'elavuraziun dal sboz. La LR sco uniuin tetgala da tuttas uniuns ha l'incumbensa da preschentar in plan strategic che satisfà als basegns futurs da tut las Rumantschas e da tut ils Rumantschs en Svizra. Cun la consultaziun vulain nus dentant eruir l'opiniun da tut las uniuns, damai era la posiziun da la Pro Svizra Rumantscha.

Nagin tigher da palpieri

Johannes Flury: Be per in tigher da palpieri na fissan nus betg ans engaschads en tala maniera. Las stentas d'elavurar ina strategia valan be la paina sche la strategia ha la finala er in cuntegn substanzius. La strategia na po dentant betg preschiver a l'instituziun precis tge che quella ha da far. Quai sto ella metter en la pratica tenor la situaziun e las circumstanzas.

Il Center per democrazia ad Aarau crititgescha en ses rapport evaluà per incumbensa da la Confederaziun tranter auter era la trasparenza manglusa da las subvenziuns e las structures pauc democraticas da la LR. Co quinta la LR da reagir sin questas constataziuns?

Martin Gabriel: Igl è difficil da suandar questa constataziun en il rapport dad Aarau. Tant noss quint annual sco er il preventiv ed il plan d'activitads vegnan approvads mintg'onn da nossa radunanza da delegadas e delegads. Da pretendere che noss plenum na saja betg transparent ed haja ina pratica da subvenziuns manglusa n'è tenor mai betg giustifitgà. Democratisar las structures è

ina finamira il mument che las structures vegnan adattadas. La strategia che nus proponin na cuntogna naginas mesiras per adattar las structures. La radunanza da delegadas e delegads sco gremi suprem da la LR ha decidì be avant paucs onns da betg midar las structures actualas.

È la LR transparenta e democratica?

Tge quinta la LR d'interprender per meglierar e rinforzar la posiziun dal rumantsch da la scolina fin a l'universitad, cumzunt er en las scolas medias e professunalas?

Johannes Flury: Nus respectain il fatg che las scolas èn l'incumbensa dal chantun, nus esprimin dentant nossas aspectativas envers quel e nus retschavain signals fitg positivs per exempel areguard il rumantsch en las scolas medias. Quai che fa anc adina quitads a nus è la posiziun dal rumantsch en las scolas professunalas. I na po betg esser che las emprendistas ed ils emprendists restan senza instruziun da rumantsch durant lur furmaziun. Nus essan dentant er en questa dumonda en contact cun il chantun e constatain cun plaschair che nossa proposta per soluziuns cun models digitalis chatta in bun resun.

Rumantsch er en scola professunala

La statistica demussa che dus terzs da las Rumantschas e dals Rumantschs na vivan betg pli en ils territoris tradiziunals, mabain en la diaspora linguistica dal Grischun e da la Svizra. Tge conclusiuns tira la LR da questa situaziun sa midada e tge mesiras prevesa ella?

Martin Gabriel: En emprima lingia èsi da dir che questa situaziun cun la proporziun tranter ils territoris da tschep ed ils ulteriurs territoris n'è betg nova. La pli gronda part da tut la lavur che la LR fa vegn dabun a tut las Rumantschas ed ils Rumantschs. Nov puncto

diaspora è che la LR dispona a partir dal 2020 per l'emprima giada da meds finansials destinads specificamain per projects da promoziun dal rumantsch en la diaspora ordaifer il chantun Grischun.

La transformaziun digitala è actualmain ina sfida per tut las branschas. Co quinta la LR da nizzegiar las schanzas che la digitalisaziun porscha a favur dal rumantsch?

Johannes Flury: La digitalisaziun è per nus ina da las grondas ed impurtantas pitgas. La finamira è d'entretschar tut las Rumantschas e tut ils Rumantschs en ils territoris da tschep ed en l'uschenumnada diaspora. Jau poss far in exempel: cun in curs digital en cumbinaziun cun ina u duas emnas curs da bloc cuntanschan ins la finamira da pudair dar a las emprendistas ed als emprendists in attestat che certifitgescha lur cumpetenza rumantscha a la fin da l'emprendissadi. Il rumantsch fiss lura ina plivalur impurtanta, era sch'els bandunan in di il Grischun. In auter exempel: La LR ha pudì profitar da sias experienschas cun l'instruziun da curs via conferenza da video ed ha uschia pudì reagir fitg svelto sin las mesiras dal Cussegl federal en la crisa da corona. Entaifer curt temp èn tut ils curs da rumantsch vegnids instruids online.

Digitalisaziun sco sfida e schanza

Martin Gabriel: La LR maina ina gruppa da partenaris e d'interessents en connex cun la transformaziun digitala dal rumantsch e pussibilescha ina coordinaziun da las differentas lavurs tranter quels. La LR metta er a disposiziun senza barrieras atgnas datas digitalas per il diever da terzs. E nus intmain autras instituziuns, uniuns e persunas privatas che produceschan e possedan datas digitalas da metter a disposiziun quellas senza barrieras per il diever da terzs.